

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΒΙΒΛΙΟΥ*

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Φιλ. Βασιλείου** παρουσιάζων τὸ βιβλίον τοῦ κ. Εὐαγγ. Σταμάτη, ὑπὸ τὸν τίτλον «Εὐκλείδου Στοιχεῖα, βιβλ. I - IV καὶ V - IX», εἶπε τὰ ἑξῆς :

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν τοὺς δύο πρώτους τόμους τῶν «Στοιχείων» τοῦ Εὐκλείδου ἐκδοθέντας ὑπὸ τοῦ κ. Εὐαγγέλου Σταμάτη καὶ περιλαμβάνοντας τὰ βιβλία I - IV καὶ V - IX. Ἡ πλήρης ἔκδοσις θέλει ἀποτελεσθῆ ἔκ πέντε τόμων, οἵτινες πλὴν τῶν XIII βιβλίων τῶν «Στοιχείων» τοῦ Εὐκλείδου θέλουσι περιλάβει καὶ ἐπ' αὐτῶν σχόλια.

Ἡ Γερμανικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάγεται καὶ ἡ διεύθυνσις ἐκδόσεως τῆς συλλογῆς Bibliotheca Teubneriana, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς ὅπως ἀντικαταστήσῃ τὰς παλαιότερας ἐκδόσεις τῆς συλλογῆς αὐτῆς μὲ νέας συγχρονισμένας τοιαύτας, περιέλαβεν ἔκ τῶν πρώτων εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς τὴν ἐπανέκδοσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Δανοῦ καθηγητοῦ I. L. Heiberg γενομένης τὸ 1883 - 1888 δημοσιεύσεως, εἰς πέντε τόμους, τῶν «Στοιχείων». Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἀπηυθύνθη, ἤδη ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1960, εἰς τὸν Ἑλληνα ἐρευνητὴν τῆς Ἱστορίας τῶν Μαθηματικῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κ. Εὐάγγελον Σταμάτην, μὲ τὴν παράκλησιν ὅπως ἀναλάβῃ οὗτος τὴν λίαν ἐνδιαφέρουσαν ἐργασίαν ταύτην εὐρισκομένην εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πεδίου τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἐρευνητικοῦ ἔργου.

Καρπὸν τῆς ἔκ μέρους τοῦ κ. Σταμάτη ἀποδοχῆς τῆς τόσον τιμητικῆς ἀναθέσεως εἰς αὐτὸν τῆς ἐπανεκδόσεως τῶν «Στοιχείων» τοῦ Εὐκλείδου ἀποτελεῖ ἡ σήμερον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν γινομένη παρουσίασις τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων ἑννέα ἔκ τῶν δεκατριῶν βιβλίων τοῦ Εὐκλείδου.

Ὅπως εἶναι ἤδη γνωστόν, τὰ «Στοιχεῖα» δὲν ἀποτελοῦν μόνον, ὡς ἐνομίζετο ἄλλοτε, συλλογὴν καὶ συστηματικὴν ἔκθεσιν τῶν μέχρι περιήπου τοῦ ἔτους

* Συνεδρία τῆς 5ης Νομβρίου 1970.

350 π. Χ., ἐποχὴν τοῦ θανάτου τοῦ μεγαλοφυοῦς μαθηματικοῦ Εὐδόξου, γνωστῶν γεωμετρικῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, δίδουσαι, τρόπον τινα, ἰδέαν τῆς στάθμης τῶν Μαθηματικῶν τῆς ἀρχαιότητος· χαρακτηριζόμενα ἀπὸ μίαν ἄνευ προηγουμένου λογικὴν ἐνότητα καὶ συνέπειαν καὶ συντεταγμένα διαλεκτικῶς κατὰ τὴν Πλατωνικὴν μέθοδον, «τὰ Στοιχεῖα» ἀπέβλεπον κυρίως εἰς τὴν φιλοσοφικὴν προπαιδείαν τοῦ ἀναγνώστου ἀκολουθοῦντα καθ' ὁλοκληρίαν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ βαθυτέρα σημασία τοῦ περιεχομένου αὐτῶν δύναται νὰ κατανοηθῇ μόνον μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν, θὰ ἐλέγαμεν, τῶν κοσμοθεωριῶν τῆς ἐποχῆς των. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων, εἰς τὴν «Πολιτείαν» του, λέγει ὅτι προπαρασκευὴν διὰ τὴν Φιλοσοφίαν ἀποτελεῖ ἡ γνῶσις τῆς Ἀριθμητικῆς, τῆς Γεωμετρίας, τῆς θεωρίας τῶν μουσικῶν Ἀρμονιῶν καὶ τῆς Ἀστρονομίας. Ἀκριβῶς δὲ αἱ δύο πρῶται τούτων εὐρίσκονται εἰς τὰ «Στοιχεῖα», ἐνῶ ἡ θεωρία τῶν Ἀρμονιῶν ἐκτίθεται εἰς τὴν «Κατανομὴν τοῦ κανόνος», ἡ δὲ Ἀστρονομία εἰς τὰ «Φαινόμενα», ἔργα ἐπίσης τοῦ Εὐκλείδου καὶ μάλιστα ἐκ τῶν διασωθέντων. Ἄς μὴ λησιμονῶμεν ἀκόμη ὅτι τὰ ἐπιτεύγματα δύο τῶν σπουδαιότερων καὶ βαθυτέρων εἰς ἰδέας βιβλίων τῶν «Στοιχείων», τοῦ V καὶ τοῦ X, ὀφείλονται εἰς δύο προσφιλεῖς μαθητὰς τοῦ Πλάτωνος, τὸν Εὐδοξον καὶ τὸν Θεαίτητον.

Ἐτερον στοιχεῖον, ἐνισχῶν τὴν θέσιν τῆς στενῆς σχέσεως τοῦ ἔργου τοῦ Εὐκλείδου πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος, ἀποτελεῖ καὶ ἡ εἰς τὸ XIII βιβλίον ἔρευνα περὶ τῶν κανονικῶν σωμάτων καὶ τῶν δι' αὐτῶν ὀριζομένων ἀσυμμετριῶν, ἔρευνα ὀφειλομένη ἐπίσης εἰς τὸν Θεαίτητον, ἰδιαίτερα μάλιστα ἡ ἀπὸ τὰς δώδεκα ἀκμὰς κύβου κατασκευὴ κανονικοῦ δωδεκαέδρου. Σημειωτέον ὅτι ἡ κατασκευὴ τῶν πέντε κανονικῶν σωμάτων, τῶν καλουμένων καὶ σχημάτων τοῦ Πλάτωνος, ἀποτελεῖ τὴν κορωνίδα τοῦ ὅλου ἔργου τῶν «Στοιχείων».

Ἡ εἰς τὸν διάλογον τοῦ Πλάτωνος «Φαίδων» γινομένη περιγραφὴ τῆς Γῆς, ἡ ὁποία ἐξ ἄλλου ὑπῆρξε σημαντικὴ διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς μετέπειτα περὶ τοῦ Κόσμου εἰκόνας, καθὼς καὶ ἡ κατ' αὐτὴν, κατ' ἀνάλογον τρόπον πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ κανονικοῦ δωδεκαέδρου, γινομένη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος διαίρεσις τῆς γήινης ἐπιφανείας, τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ μνημονευομένης ὡς σφαιρικῆς, καθιστοῦν ἔκδηλον τὴν σχέσιν περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλήσαμεν καὶ διαγράφουν τὸν ἀπώτερον σκοπὸν τῆς ὑπὸ τοῦ Εὐκλείδου συγγραφῆς τῶν «Στοιχείων».

Κατόπιν τώρα τῆς εἰς τὴν ἐποχὴν μας παρατηρουμένης ροπῆς τοῦ περιορισμοῦ ἢ καὶ τῆς παντελοῦς ἐγκαταλείψεως τῶν κλασσικῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, τῆς ἐπικρατήσεως δὲ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος εἰς τὴν σύγχρονον παιδείαν, ροπῆς τῆς ὁποίας τὸν κίνδυνον ἔθεσεν ἐνώπιόν μας ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς κ. Ἱ. Θεοδω-

ρακόπουλος, εἶναι λίαν παρήγορον τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου προβαίνει εἰς τὴν ἐπανεκδοσιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων. Ὡς ἓνα σημαντικὸν βῆμα πρὸς τὴν προσπάθειαν ἀνακοπῆς τῆς ροπῆς ἐκείνης χαιρετίζομεν τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου. Σήμερον, ὅποτε τὰ Μαθηματικά — ἢ κατ' ἔξοχὴν Ἐπιστήμη — γνωρίζουν μίαν ἄνευ προηγουμένου ἄνθησιν, ἢ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐν λόγῳ Ἀκαδημίας ἐπάνοδος εἰς τὰ ἀρχαῖα κείμενα τῶν Ἑλλήνων μαθηματικῶν, ἐνέχοντα ἀναμφισβήτητον πηγὴν ἀνθρωπιστικῆς παιδείας, ἀποτελεῖ πράγματι εὐπρόσδεκτον ἐνέργειαν ὑποδηλώνουσα μὲ τὴν δέουσαν ἔμφασιν τὴν ἀναλλοίωτον ἀξίαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μαθηματικῆς σκέψεως.

Ἐξ ἄλλου, πολὺν εὖστοχα, ὁ συναδέλφος κ. Κ. Τσάτσος δὲν παραλείπει ἐκαστοτε νὰ τονίζῃ τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν τῆς λογικῆς καὶ μαθηματικῆς σκέψεως εἰς τὴν καθόλου κλασσικὴν παιδείαν, προσθέτων ὅτι «κανένας ἄλλος δρόμος δὲν εἶναι πιὸ εὐθὺς καὶ πρόσφορος, πιὸ ἀποτελεσματικός, ἀπὸ τὴν κλασσικὴν παιδείαν γιὰ νὰ ξεπεράσουμε τὴν κρίσι τῆς ἐποχῆς μας, κρίσι πού ὀφείλεται στὴν ὑπέρομη ἀπόστασι πού ἡ πραγματικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται ἀπὸ τὸν δρόμο πού θὰ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ».

Ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Σταμάτη παρουσιαζομένη σήμερον ἐπανεκδοσις τῶν «Στοιχείων» τοῦ Εὐκλείδου βασίζεται εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν προηγουμένην αὐτῶν ἔκδοσιν τοῦ I. L. Heiberg, γενομένην εἰς Λειψίαν ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Teubner. Ἡ ἔκδοσις Heiberg περιεῖχεν εἰς ἕκαστον τόμον πρόλογον τοῦ ἰδίου, τὸ ἀρχαῖον κείμενον, λατινικὴν μετάφρασιν καθὼς καί, εἰς ἕκαστην σελίδα, κριτικὸν ὑπόμνημα.

Σύμφωνα μὲ σχετικὴν πρότασιν τοῦ κ. Σταμάτη, κατὰ τὴν ἐπανεκδοσιν παρελείφθη ἡ λατινικὴ μετάφρασις.

Ἡ συμβολὴ τῶρα τοῦ κ. Σταμάτη συνίσταται εἰς τὰ ἑξῆς :

Γενικῶς μὲν εἰς τὴν ἔρευναν κωδίκων μὴ ἐξετασθέντων ὑπὸ τοῦ Heiberg. (Ὁ κ. Σταμάτης ἔκαμε σύγκρισιν χειρογράφων ἀπὸ τὰς βιβλιοθήκας Βηρυτοῦ, Ἀγίου Ὁρους καὶ Μαδρίτης.)

Εἰδικῶς δὲ ὅτι, εἰς μὲν τὸν πρῶτον τόμον :

1. Παρέθεσε, διὰ πρώτην φορὰν, πίνακα ἐμφαίνοντα τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀρισμῶν, τῶν αἰτημάτων, τῶν κοινῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν προτάσεων τῶν XIII βιβλίων τῶν «Στοιχείων» (σελίς XXXI).

2. Παρέθεσε, διὰ πρώτην φορὰν ἐπίσης, πίνακα ἐμφαίνοντα τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀρισμῶν, τῶν αἰτημάτων, τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, τῶν θεωρημάτων, τῶν προ-

βλημάτων καὶ τῶν πορισμάτων τῶν τεσσάρων πρώτων βιβλίων τῶν «Στοιχείων» (σελὶς XXXII) ὡς καὶ πίνακα ἀριθμητικὸν εἰς τὸν ὁποῖον ἀναγράφονται αἱ προτάσεις ὅπου χρησιμοποιοῦνται αἰτήματα καὶ κοιναὶ ἔννοιαι (σελὶς XXXIII).

3. Ἀνέπτυξε, τὸ πρῶτον, τὸ περιεχόμενον τῶν τεσσάρων πρώτων βιβλίων (σελὶς XXXIV).

4. Διευνημόνευσε, διὰ πρώτην φοράν, α) τὰς τέσσαρας μεθόδους ἀποδείξεως τὰς χρησιμοποιουμένας εἰς τὰ «Στοιχεῖα», μεταξὺ τῶν ὁποίων, ὡς λέγει, καὶ τὴν μέθοδον τῆς τελείας ἐπαγωγῆς, ἀναφέρων καὶ τὰ θεωρήματα, ὅπου ἡ τελευταία τούτων χρησιμοποιεῖται κατ' αὐτόν (σελὶς XXXV), β) τὰς κυριωτέρας ἐκδόσεις τῶν «Στοιχείων» ἀπὸ τοῦ 370 π.Χ. (σελ. XXXVI), γ) πραγματείας ἐπὶ τῶν «Στοιχείων», τὰς κυριωτέρας ἀπὸ τοῦ 1909 (σελίδες XXXVII - XXXIX), δ) συντμήσεις ὀνομάτων (σελίδες XI - XLI), ε) σημειώσεις κωδίκων καὶ συμβολισμῶν (σελὶς XLII).

5. Μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου κειμένου καὶ τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος τοῦ Heiberg, παρέθεσεν, εἰς ἐκάστην σελίδα, ἰδικόν του ὑπόμνημα περιλαμβάνον, ὅπου τοῦτο ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον, τοὺς ὀρισμούς, τὰ αἰτήματα, τὰς κοινὰς ἐννοίας ὡς καὶ τὰ προηγούμενα θεωρήματα εἰς τὰ ὁποῖα στηρίζεται ἡ ἀπόδειξις ἐκάστου ἐξεταζομένου θεωρήματος.

6. Διῶρθωσε τυπογραφικὰ σφάλματα.

7. Παρέθεσεν ἀποσπάσματα τριῶν, ἀγνώστων εἰς τὸν Heiberg, παπύρων (σελίδες 187, 188, 189).

Εἰς δὲ τὸν δεύτερον τόμον :

8. Μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου κειμένου καὶ τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος τοῦ Heiberg παρέθεσεν, εἰς ἐκάστην σελίδα, ἰδικόν του ὑπόμνημα, ὅπως καὶ εἰς τὸν πρῶτον τόμον.

9. Διῶρθωσε τυπογραφικὰ σφάλματα καὶ τοιαῦτα ἐπὶ τῶν σχημάτων.

Παρουσιάζοντες τὴν ἀξιόλογον ἐργασίαν ταύτην τοῦ κ. Σταμάτη, δὲν παραλείπομεν νὰ τονίσωμεν τὴν μεγάλην τιμὴν, τὴν ὁποίαν περιποιεῖ εἰς τὴν χώραν μας ἡ εἰς Ἑλληνα ἐπιστήμονα ἀνάθεσις τοῦ ἔργου τῆς ἐπανεκδόσεως τῶν «Στοιχείων» τοῦ Εὐκλείδου.

Ἐλπίζομεν, ὅπως προσεχῶς εὐρεθῶμεν εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τὴν ἡμετέραν Ἀκαδημίαν καὶ τὴν, δαπάναις τοῦ Τεχνικοῦ Ἐπιμεληρίου τῆς Ἑλλάδος, ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Ἀρχιμήδους γενομένην ἐπίσης ὑπὸ τοῦ κ. Εὐαγγέλου Σταμάτη.